

Вступ

*Арсеніві Уссе**

Дорогий друже!

Надсилаю вам невеликий твір, про який не буде несправедливо сказати, що він не має ні голови, ні хвоста, адже будь-яка його частина може окремо від інших правити і за те, і за те. Прошу, судіть самі, які чудові можливості становить така композиція для всіх нас, для вас, для мене й для читача. Ми можемо переривати за власним бажанням, я — свої мрії, ви — рукопис, а читачі — читання; адже я не заплутую його норовливої волі нескінченною ниткою зайвої інтриги. Заберіть одну ланку, й обидва фрагменти цієї звивистої фантазії з легкістю з'єднаються воедино. Порубайте її на безліч шматків, й ви побачите, що всі вони можуть існувати окремішно. В надії, що деякі з цих відтинків достатньо живі, аби сподобатися вам і розважити вас, я наважуюся присвятити вам усього цього змія.

* Арсен Уссе (1814–1896) — французький журналіст, письменник, літературний і мистецький критик. З 1861 року був видавцем газети «*La presse*», у якій 1862 року Бодлер опублікував свої перші 20 віршів у прозі.

Також маю в дечому вам зізнатися. Коли я перегортував принаймні вдвадцять знаменитого «Нічного Гаспара» Алоїзіуса Бертрана** (адже хіба книжка, відома вам, мені та ще деяким нашим друзям, не має права зватися знаменитою?), мені спало на думку створити щось подібне, застосувавши до опису сучасного життя, точніше певного сучасного життя в його найабстрактнішій формі, прийом, який він застосував для змалювання життя давнього й такого дивовижно мальовничого.

Хто з нас не мріє в наш честолюбний час створити диво віршованої прози, музичної, але без ритму та рими, доволі гнучкої й нерівної, щоби прилаштуватися до ліричних поривів душі, до поворотів фантазії, до стрибків сумління?

Насамперед з відвідин великих міст, з переплетіння їхніх незліченних зв'язків і народжується цей нав'язливий ідеал. А ви самі, мій друже, робили колись спроби передати в пісні пронизливий крик Скляра й виразити в ліричній прозі весь той гнітючий настрій, який здійснюється в цьому крику до самих мансард, крізь найгустіший туман, що застилає вулицю?

Але насправду я боюся, що мої заздросці не принесли мені щастя. Щойно я взявся до роботи, як помітив, що я не тільки залишаюся доволі далеко від мого таємничого й блискучого зразка, але й створюю щось таке (якщо тут можна сказати: «щось таке») цілком відмінне; випадок, який будь-кого, крім мене, змусив би пишатися, але насправді це може лише глибоко принизити дух того, хто вважає найбільшою честю для поета звершити саме те, що збирався зробити.

*Щиро вдячний вам
Ш.Б.*

** Алоїзіус Бертран, власне Луї-Жак-Наполеон Бертран (1807–1841) — французький поет, відомий насамперед як автор збірки віршів у прозі «Нічний Гаспар» (1842), опублікованої з передмовою Сент-Бева. Бертран вважається зачинателем жанру поезії в прозі у французькій літературі.

I

Чужинець

- Кого ти любиш найбільше, загадкова людино, скажи? батька, матір, сестру чи брата?
- Не люблю ні батька, ні матір, ні сестру, ні брата.
- Друзів?
- Ви послуговуєтеся словом, сенс якого досі залишається мені невідомим.
- Батьківщину?
- Не знаю, під якою широтою вона розташована.
- Красу?
- Полюбив би її охоче; божественну й безсмертну.
- Золото?
- Ненавиджу його так, як ви ненавидите Бога.
- О, дивний чужинцю! А що ж ти любиш?
- Люблю хмари... хмари, що пропливають... там, у високості... дивовижні хмари.

II

Відчай старої

Маленька зморшкувата бабця почувалась цілком щасливою, дивлячись на це миле дитя, яке всі бавили й кожен хотів йому сподобатися; на це чарівне створіння, крихке, як і вона, старенька, й подібно до неї — без волосся й зубів.

І вона наблизилася, бо захотіла до нього всміхнутися й привітно поглянути.

Та налякане дитя відкинуло вияви ніжності доброї, кволої бабці, й на весь дім залунав його плач.

Тож старенька відійшла у своїй вічній самотності й заплакала в кутку, примовляючи: «О! для нас, нещасних старих самиць, час подобатися навіть невинним істотам уже проминув; ми наводимо жах на малих дітей, яких так хочемо любити!»

Ш

Сповідь митця

Які пронизливі останні дні осені! О! пронизливі до болю! Адаже існують захопливі відчуття, неясність яких не зменшує їхньої інтенсивності; й годі знайти гострішого леза, ніж лезо Безкінечності.

Величезна насолода — зануритись поглядом в безкраї простори неба і моря! Самотність, тиша, незрівнянна чистота блакиті! маленьке вітрило тріпоче на обрії, таке крихітне й загублене, як моє непоправне існування, монотонна мелодія прибою; думаю про всі ці речі, а може, то вони думають про мене (адже у безмежності мрій «я» губиться так швидко); вони думають, кажу я, але у вигляді музики й барв яскравих, вільні від схоластики, силогізмів та умовиводів.

Проте ці думки, чи то від мене, чи то від речей стають надто потужними. Енергія насолоди приносить виснаження і справжні страждання. Мої надто напружені нерви вібрують з болісним криком.

А тепер глибина небес мене гнітить; їхня чистота спантеличує. Нерухомість морської гладіні, незворушність цього видовища викликають у мені протест... О! хіба варто вічно страждати або вічно сторонитись краси? Природо, безжална спокуснице, завжди переможна супернице, облич мене! Не випробовуй більше моїх бажань та моєї гордості! Вивчати красу — то вступати в дуель, у якій митець волає від жаху, перш ніж зазнає поразки.

IV

Жартівник

Новорічне святкування було в розпалі: хаос грязюки й заїждженого тисячею карет снігу, що виблискував прикрасами й цукерками, роївся любовними пристрастями та розчаруваннями; справжня лихоманка великого міста, що здатна затьмарити розум найстійкішого відлюдника.

Посеред цього шарварку й рейваху швидкою риссю біг віслюк, якого підганяв чолов'яга з нагайкою.

Саме тієї миті, коли віслюк збирався зрізати ріг тротуару, якийсь джэнджик в рукавичках, лакованих черевиках, туго затягнутій краватці, ув'язнений у новісінькому костюмі, церемонно низько вклонився перед жалюгідною твариною, припідняв капелюха й промовив: «Бажаю вам щасливого Нового року!» — після чого самовдоволено обернувся до своїх товаришів, ніби запрошував їх приєднати й своє схвалення до його власного задоволення.

Віслюк не помітив цього милого жартівника й далі наполегливо простував туди, куди його кликав обов'язок.

Що ж до мене, то я відчув безмежну лють до цього немовірного йолопа, що, як здалося мені, втілював дух усієї Франції.

V

Подвійна кімната

Кімната, що нагадає сновидіння, справді *духовна* кімната, незворушна атмосфера якої ледь відтінена рожевим і блакитним.

Душа приймає в ній ванни лінощів з ароматом жалю і бажання. Щось сутінкове, синювате й рожевувате; сон пристрасті під час затемнення.

Меблі стали видовжені, відсторонені, мляві. Здається, меблі також бачать сни; комусь вони здаються наділеними сомнамбулічним життям, як рослини та мінерали. Тканини говорять німою мовою, як квіти, як небеса, як заходи сонця. Жодної художньої потворності на стінах. Для чистої мрії, для враження, що не піддається аналізу, чітке й позитивне мистецтво є святотатством. Тут все втілює в собі достатню ясність та ніжну таємничість гармонії.

Ледь вловимий щонайтонший аромат, до якого додається легкий запах вологи, розлито в повітрі, де дрімотний дух заколисується відчуттями оранжерейного тепла.

За вікнами перед ліжком мусліною вуаллю рясно ллється дощ, струмуючи білосніжними каскадами. На ліжку лежить божество, повелителька снів. Але звідки вона тут? Хто її привів? яка магічна сила підняла її на трон мрій і пристрастей? Та хіба не байдуже? вона тут! я впізнав.

Ось вони, ці очі, вогонь яких пронизує сутінки; хитрі й підступні *очици*, які я впізнаю за їхньою диявольською злістю! Вони притягують, закріпають, пожирають необережний погляд кожного, хто наважиться їх розглядати. Як часто я вивчав ці чорні зорі, охоплений допитливістю й захватом.

Якому доброму духу я маю проголошувати осанну в оточенні таємниці, тиші, спокою й аромату? Яка насолода! те, що ми звичай зємо життям, навіть у його найщасливіших проявах, не має нічого спільного з тим вищим життям, що його я тепер спізнав і яке вбираю хвилину за хвилиною, секунда за секундою.

Але ж ні! нема більше хвилин, немає секунд! Час розчинився; панує Вічність, вічність задоволення.

Нараз двері здригнулися від жахливого, тяжкого удару, і, як то буває у пекельних снах, він здався мені ударом киркою, що вгрузла мені в живіт.

І тут увійшов Привид. То був судовий виконавець, що з'явився, щоб катувати мене іменем закону; або мерзенна конкубіна, що взялась голосити про злидні й нагромаджувати банальність свого життя на мою печаль; або ж кур'єр від видавця журналу, який вимагав решту рукопису.

Райський прихисток, божество, володарка мрій, *Сильфіда*, як казав великий Рене*, уся ця магія зникла від бруталного удару Привида.

Який жах! так! так! пригадую! ця буда, ця обитель вічної нудьги справді моя. Ось недолугі, запилені, зламані меблі, камін без вогню й без жару, весь запльований; похмурі вікна, де краплі дощу залишили патьоки на запиленому склі; рукописи, покреслені й незавершені; календар зі зловісними датами, поміченими олівцем!

І цей дух іншого світу, від якого загострюються чуття і я чманію, на жаль! його заступив огидний сморід тютюну разом з якоюсь нудотною пліснявою. Тепер тут усе пропахло тлінню запустіння.

У цьому світі, такому тісному й переповненому відразою, єдина знайома мені річ усміхається: фіал з опійною сумішшю,

* Мається на увазі *Рене де Шатобріан* (1768–1848), який в «Мемуарах з потойбіччя» оповідає про те, як, ще нічого не знаючи про кохання, намислив собі образ *Сильфіди*, ідеальної дівчини.

моєю давньою жажною подругою, яка, на жаль, як і всі подруги, щедра на пестоші й зради.

О! так! Час повернувся; зараз Час суверенно панує; і разом з огидним старцем повернувся весь його диявольський кортеж Спогадів, Жалю, Спазмів, Страхів, Тривоги, Кошмарів, нападів Люті й Неврозів.

Запевняю вас, зараз секунди відраховуються ясно та урочисто, і кожна, зриваючись з маятника, промовляє; «Я — саме Життя, нестерпне, невблаганне Життя!»

Лише одна секунда людського життя покликана сповістити *добру вість*, яка в кожного викликає незбагненний страх.

Так! Час править; він відновив свою брутальну диктатуру. Він підганяє мене, ніби вола, своєю острогою; «Ну ж бо, ворущися, скотино! Трохи попітній, рабе! Поквапся, проклятий!»

VI

Кожному своя Химера

Під сірим громадям неба, посеред широкої запиленої рівнини, де не було ні доріг, ні трави, жодного будяка або кропиви, я зустрів велику групу людей, що згорблені кудись ішли.

Кожен з них ніс на спині величезну Химеру, таку важку, як мішок борошна, чи вугілля, чи спорядження римського піхотинця.

Та жахнуча потвора не була незворушним тягарем; навпаки, вона охоплювала й стискала людину своїми пружними й сильними м'язами; своїми величезними кігтями впивалася в груди свого носія; її неймовірна голова здіймалася над чолом людини, ніби один з тих лячних шоломів, якими давні воїни сподівались посяти жах серед ворогів.

Я звернувся до одного з них та поспитав, куди ті прямують. Той відповів мені, що ні він, ані інші нічого не знають; але, очевидно, вони кудись ідуть, оскільки їх підганяла непереборна потреба йти далі.

Дивна річ: ніхто з цих подорожніх не виявляв невдоволення від того, що їм у шию вчепилася хижа тварюка, яка ніби прилипла до спини; здавалося, що кожен сприймає своє чудовисько як частину самого себе.

В усіх цих потомлених, серйозних обличчях не було відчаю; під журливим небесним куполом, занурюючи ноги в пил землі, такої ж пустельної, як і небо, вони брели, змирившись із тим, що засуджені на вічне сподівання.

Колона пройшла попри мене й розчинилася в серпанку на обрії, там, де заокруглена поверхня землі ховається від допитливого людського ока.

І якусь хвилю я намагався розгадати цю таємницю; та невдовзі непереборна Байдужість охопила моє ество й притисла мене дужче, ніж оті важенні Химери на спинах людей.

VII

Блазень і Венера

Що за чудовий день! Широкий парк змагає під пекучим оком сонця, як юність під владою Кохання.

Вселенський екстаз речей не виражається жодним звуком; навіть води ніби заснули. Тут панує мовчазна оргія, така відмінна від людських святкувань.

Здається, що світло весь час посилюється й змушує предмети сяяти все яскравіше; що збудені квіти палають від жаги яскравістю своїх кольорів вступити в суперництво з небесною блакиттю, а спека згущує аромати, й видно, як вони струминками здіймаються до небесного світила.

Та серед всеохопних радощів я зауважив одну засмучену істоту.

Біля підніжжя велетенської Венери один із тих штучних блазнів, добровільних буфонів, що йому доручено веселити короля, коли того обсідають докори Сумління й напади Журби; виряджений у яскравий, кумедний костюм, обвішаний ріжками й дзвіночками, скоцюрбився біля п'єдесталу й підводить очі, сповнені сліз, до безсмертної Богині.

І очі ці промовляють: «Я останній та найсамотніший із людей, позбавлений кохання і дружби, через це я стою нижче за найнедосконаліше створіння. Проте мене також створили для того, щоб осягати й відчувати безсмертну Красу! О! Богине! зжальтесь над моєю печаллю та моїми мареннями!»

Та незворушна Венера дивиться кудись у далечінь своїми мармуровими очима.

VIII

Пес і флакон

«Мій добрий пес, гарний собака, миле песятко, ходи-но сюди й приляж до цих чудових парфумів, придбаних у найкращого в місті парфумера».

Пес, помахуючи хвостом, — що, як я гадаю, у цих бідних сворінь замінює усмішку й сміх — підійшов й ткнувся з цікавістю своїм вологим носом у відкоркований флакон; потім раптово позадкував, увесь нажаханий, і з докором загавкав на мене.

«О! клятий собако, якби я приніс тобі пакунок з лайном, ти обнюхував би його з насолодою, а може, і зжер би його. Ось так, мій недостойний супутнику мого сумного життя! Ти нагадуєш мені оту публіку, якій ніколи не варто демонструвати витончених ароматів, що її тільки дратують, а лише старанно відібрані покидьки!»